

Arap Gramerinin Şiirle İstîşhâdına Yönelik Eleştirel Yaklaşımlar ^a

 MEHMET EMİN EFE ^b

Geliş Tarihi: 06.09.2022 | Kabul Tarihi: 24.10.2022

Öz: Dil âlimleri, ilahi metinlerin dili olan Arapçayı, yedinci yüzyılda Arap toplumunda hızla yayılmaya başlayan dil hatalarından koruma gayesi ile gramer çalışmalarını başlatmışlardır. Âlimler, her bir gramer kuralına, doğruluğu konusunda şüphe duymadıkları Arap kelamını şahit göstererek Arap gramerini temellendirme yoluna gitmişlerdir. İstîşhâd denilen bu yöntemde Kur'an, hadis, Arap şiiri ve Arap nesrini şahit olarak kullanmışlardır. Şahit şiirlerin seçimi için şairler, zaman, bölge ve başka özelliklerine göre tasnif edilmiştir. Söz konusu çalışmalarda diğer şahitlere oranla daha fazla kullanılan şiirlerin seçiminde takip edilen yöntem, bazı yönleri ile eleştirilmiştir. Bu çalışmada, istîşhâd ve Arap grameri hakkında kısa bilgi verildikten sonra mevzubahis eleştiriler maddeler halinde ele alınarak değerlendirilmiştir. Bu eleştirilere, istîşhâd ile ilgili eserlerde bazen değinilse de konuyu derli toplu ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Arap gramerinin temellendirilme gayretlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlaması bakımından bu çalışmanın önem arz ettiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap grameri, istîşhâd, şiir, şair, eleştiri.

^a Bu çalışma, 2022 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladığımız *Arap Gramerinin Şiirle İstîşhâdı (II-IV/VIII-X. Asırlar)* başlıklı doktora tezi esas alınarak üretilmiştir.

^b Batman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü
mehmeteminefe@gmail.com

Critical Approaches to the Reasoning of Arabic Grammar with Poetry

Abstract: Scholars have tried to base the Arabic grammar by showing the Arabic word, which they do not doubt, to each grammatical rule as a witness. In this method called *istishad*, they used the Qur'an, hadith, Arabic poetry and Arabic prose as witnesses. For the selection of the witness poems, the poets were classified according to time, region and other characteristics. The method followed in the selection of the poems used more than the other witnesses in the aforementioned studies has been criticized in some aspects. In this study, the criticisms in question were evaluated by considering them. Although these criticisms are sometimes mentioned in the works about *istishâd*, no study has been found that deals with the subject in a tidy manner. It is thought that this study is important in terms of contributing to a better understanding of the efforts to ground Arabic grammar.

Keywords: *Istishad*, Arabic grammar, poetry, poet, criticism.

Giriş

İslam öncesi dönemde üstün edebi bir dil ile nazmedilen Arap şiirinin, kutsal Kâbe'nin duvarına asılacak kadar mükemmel kabul edilmesi, Arap gramerinin bu dönemde yazılı olmadığı bilirse de¹ hafızalarda korunduğunun bir göstergesidir. Yedinci yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren farklı dilleri konuşan toplumların, İslam dininin merkezi olan Arabistan yarımadasına akın etmeye başlaması nedeniyle dil hatalarının, Arap toplumunda hızla yayılmaya başladığı bilinmektedir.

Arap gramerinin kaybedilmesinin, ilahi emirleri kaybetmeye yol açacağını anlayan âlimler, onu kayıt altına alma girişiminde bulunmuşlardır. Bu bağlamda Arap gramerini tespit ve temellendirme çalışmalarının, yedinci yüzyılın ikinci yarısında başlatıldığı görülmektedir.

Önemine binaen sosyal hayatın her alanına girmiş olan fakat İslam dininin gelişi ile arka plana itilen Arap şiirinin, Kur'an kelimelerinin anlaşılmasında kendisine başvurulması üzerine tekrar İslam toplumunda rağbet görmeye başlamış, buna binaen şiir rivayet ve derleme çalışmaları başlamıştır.

Arap gramerini kayıt altına alma çalışmalarında, dil âlimlerince her bir kural için doğruluğu kabul edilmiş sözler şahit olarak kullanılmıştır. İstişhâd denilen bu yöntemde gramer kuralını temellendirmek için Kur'an, Hadis, Arap şiiri ve Arap nesrine başvurulmuştur. İstişhâd edilen unsurlar arasında doğruluk ve güvenilirliği açısından Kur'an başta gelse de pratikte şiirin daha çok kullanıldığı görülmektedir.

Arap gramerinin temellendirilmesi aşamasında istişhâd edilen şiirlerin seçiminde takip edilen metodun, bazı yönlerden hatalı olduğu ve Arap gramerine, dolayısıyla Arap diline zarar verdiği iddia edilmiştir. İstişhâd ve Arap grameri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra söz konusu iddialar ana hatları ile ele alınmıştır.

¹ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal fî Târîhi'l-Arabi Kıble'l-İslâm* (Dârü's-Sâkî, 2001), II/44, XVII/253.

1. İstîşhâdın Tanımı ve Tarihi Gelişimi

İstîşhâd, Gramer, sözlük çalışmaları ve belâgat ilimlerinde bir kelimenin vezin veya anlam kullanımının doğruluğunu ispatlamak maksadıyla, fasih olduğu kabul edilmiş şiir veya nesir parçalarını söz konusu kullanım için örnek göstermektedir.²

Dil bağlamında istîşhâdın, ilk başlarda “*şiir ile istîşhâd*” şeklinde Kur’an kelimelerinin anlamlarını açıklamak için kullanıldığı bilinmektedir.³ İbn Abbas’ın “*Kur’an’dan bir şeyi anlayamadığımızda onu şiirde arayın, zira şiir Arapların divanıdır.*” dediği,⁴ Kur’an kelimelerinin anlamlarını araştırırken şiir ile istîşhâda başvurduğu ve Müslümanları istîşhâda yönlendirdiği bilinmektedir.⁵ İbn Enbârî (ö. 328/940), sahabe ve tabiin, Kur’an’ın garîb ve müşkil kelimeleri konusunda şiirle istîşhâd ettiğine dair çok rivayet bulunduğu bahseder.⁶ Mesela Ebû Ubeyde (ö. 209/824) *Mecâzü’l-Kur’ân* eserinde *فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا* “*Muhakkak ki onun için sıkıntılı bir hayat vardır.*” ayetindeki “*danken=sıkıntılı*” kelimesine Antere’nin şu beytiyle istîşhâd eder:⁷

إن المنية لو تُمئلُ مُثَلَّتْ ... مِثْلِي إِذَا نَزَلُوا بِضَنْكَ الْمَنْزِلِ

“*Düşmanların dar bir alana girip kaçacak yeri kalmayınca, ben onlar için temessül etmiş ecelin kendisiyim.*” (Kâmil).⁸

Kur’an’ı anlama gayesiyle ortaya konulmuş, Garîbü’l-Kur’ân,

² İsmail Durmuş, “İstîşhâd”, *DİA* 23 (2001), 396.

³ Durmuş, “İstîşhâd”, 397.

⁴ Ahmed b. Hüseyin Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ* (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003), Bâbü Şehâdeti’ş-Şu’arâ, 21124; Ebü’l-Faḍl Celâlüddin Süyûtî, *el-İtkân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân* (el-Hey’etü’l-Mışriyyetü’l-Âmmetü li’l-Kütüb, 1974), II/67; Ebû Abdillâh Bedrüddîn Zerkeşi, *el-Bürhân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân* (Dârü İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, 1957), I/294.

⁵ Süyûtî, *el-İtkân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, II/67; Zerkeşi, *el-Bürhân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, I/294.

⁶ Ebû Bekir İbn Enbârî, *Kitâbü İḍâhi’l-Vakfi ve’l-İbtidâ* (Dimaşk: Maḥbû’âtü Mecme’i’l-Lügati’l-Arabiyye, 1971), I/100.

⁷ Ma’mer b. Müsennâ Ebû Ubeyde, *Mecâzü’l-Kur’ân* (Kahire: Mektebetü’l-Hâncî, 1961), 32.

⁸ Antere b. Şeddâd el-Absî Antere, *Divânü Antere* (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1964), 252.

Müşkilü'l-Kur'ân ve Mecâzü'l-Kur'ân gibi isimlerle anılan bu eserler,⁹ Arap edebiyatının bilinen ilk istişhâd örnekleri olmuştur.¹⁰ Bu şekilde dinî bir etkenle ortaya çıkan istişhâd, bir süre sonra başlayan gramer çalışmalarının da temel taşı olmuştur.¹¹

İstişhâd için şahit olarak kullanılan şiirin, öncelikle fasih bir şair tarafından söylenmiş olması şartı koşulmuş, bu bağlamda istişhâd sınırları çizilmiştir. Genel kabul gören tasnife göre zamansal olarak câhiliyyûn, muhadramûn, İslâmiyyûn ve müvelledûn şeklinde dört tabakaya ayrılan şairlerin, ilk üç tabakasının şiirleri istişhâdda ölçü olarak kabul edilmiş, sekizinci yüzyılın ortasından itibaren başladığı kabul edilen dördüncü tabakadan şahit alınmamıştır.¹² Arabistan yarımadasının yabancı etkisine maruz kalmış kenar kısmında yaşayan şairlerden istişhâd edilmediği gibi, şehirde yaşamış medeni şairlerden de istişhâd edilemeyeceği ifade edilmiştir.

2. Arap Gramerinin Tarihçesi

İslam öncesi dönemde Arapları, grameri kayıt altına alacak çalışmalara sevk edecek bir etkenin olmaması¹³ ve günümüze kadar câhiliye döneminde kayda geçirilmiş bir gramer çalışması yapıldığına dair bir bilgi veya bulguya henüz rastlanmaması,¹⁴ söz konusu dönemde herhangi bir gramer çalışması yapılmadığı kanaatini teyit etmektedir.¹⁵

İslami dönemde Arap dilinde gramer çalışmalarının genel kabile göre ilk olarak Ebü'l-Esved ed-Düeli (ö. 69/688) ile başladığı

⁹ Fuat Sezgin, *Târîhü't-Türâs el-Arabî el-'Ulûmü's-Şer'iyye* (Riyad: Câmî'atü'l-İmâm Muhammed b. Suûd, 1991), I/161.

¹⁰ Ali Eroğlu, "Şiirle İstişhad ve İstişhad Açısından Medarik", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (Haziran 1993), 330.

¹¹ Mehmet Reşit Özbalkıç, "Arap Dilinde İlk İstişhâd", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1989), 369.

¹² Abdulkadir Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübbâbi Lisâni'l-'Arab* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1997), I/8; Hüseyin Tural, "Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstişhâd Meselesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (Haziran 1990), 67.

¹³ Muhammed Tantâvî, *Neşetü'n-Nahv ve Târîhu Eşheri'n-Nuhât* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 2005), 11.

¹⁴ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal fi Târîhi'l-Arabî Kable'l-İslâm*, I/44.

¹⁵ İsmail Demir, "İbn Mu'tî'nin Nahv'e Dair Görüş ve Tercihleri", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (Eylül 2015), 2.

kabul edilse de yazılı olarak günümüze ulaşan ilk kapsamlı gramer eseri, kendisinden yaklaşık yüz yıl sonra vefat eden Sîbeveyhî'nin (ö. 180/796) *el-Kitâb* adlı eseridir. Ortaya çıkan Basra dil ekolünü diğer ekollerin takip etmesi neticesinde gramerin sağlam bir temele oturtulması çalışmaları gelişerek, devam etmiştir.¹⁶

Hicrî dördüncü asrın ortalarına kadar yoğun bir şekilde devam eden Arap grameri çalışmalarının, doğuş evresinin Basra ekolü, gelişim ve olgunluk evrelerinin Basra ve Kûfe ekolleri ile tercih evresinin Bağdat ekolü uhdesinde gerçekleştiği bilinmektedir. Dördüncü yüzyılın sonunda ise gramer konularının tamamlandığı kabul edilmiştir.¹⁷

3. Arap Gramerinin Şiirle İstîshâdına Yönelik Eleştirel Yaklaşımlar

Arap gramerinin temellendirilmesi aşamasında istîshâd edilen şiirlerin seçiminde takip edilen metodun, bazı yönlerden hatalı olduğu ve Arap gramerine, dolayısıyla Arap diline zarar verdiği iddia edilmiştir. Mevzubahis iddiaların bir kısmı, çalışmanın devamında maddeler halinde ele alınmış ve değerlendirilmiştir:

3.1. İstîshâdda Ümmî Şairlerin Tercih Edilmesi ve Şairlerin Okuryazar Olduklarını Gizlemesi

Gramer âlimleri istîshâd edecekleri materyalleri ya çöllere giderek çöldeki bedevîlerden veya yerleşim yerlerine uğrayan bedevîlerden aldıkları ve bir kişinin okuma yazma bildiğini sezdikleri anda ondan uzak durdukları bilinmektedir. Bu durum, bazı âlimler tarafından eleştirilmiştir. Gramer âlimlerinin bütün bedevîleri ümmî kabul etmekte ısrar ettikleri ve bunun uygun olmadığı ifade edilmiştir. Söz konusu âlimler, bedevîlerin arasında okuma yazma bilenlerin olduğunu, ancak istîshâd örnekleri toplanırken ümmî şairlerin şiirlerinin tercih edildiğini bildikleri için, bu şairlerin okuryazar olduklarını gizlediklerini iddia etmişlerdi.¹⁸

¹⁶ İsmail Durmuş, "Nahiv", *DİA* 22 (2006), 303.

¹⁷ Durmuş, "Nahiv", 302-303; Tantâvî, *Neşetü'n-Nahv ve Târîhu Eşheri'n-Nuhât*, 22.

¹⁸ Muhammed 'İyd, *el-İstîshâd ve'l-İhticâbi'l-Luğa Rivayetu'l-Lüğative'l-İhticâcu bihâ fi Davi 'İlmi'l-Lüğati'l-Hadis* (Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 24-25.

Bu bağlamda öncelikle Arap toplumu ile ümmîlik kavramı arasındaki ilişkiyi irdelemek önem arz etmektedir. Ümmî kavramına farklı anlamlar yüklense de genelde *“ümmün=anne”* kelimesinin ism-i mensûbu şeklinde *“annesinden doğduğu hal üzere olup okuryazar olmayan”* kişi için kullanıldığı kabul edilmiştir.¹⁹ Kur’an’ın nazil olduğu dönemde Arap toplumunda okuryazar oranının düşük olması nedeni ile söz konusu topluma ümmî denildiği bilinmektedir.²⁰

Kur’an’da Arap toplumun ümmîliğinden bahseden bazı ayetler şunlardır:

“وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ” *“Kendilerine kitap verilenlere ve ümmîlere söyle.”*,

“قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ” *“Ümmîlere yaptıklarımızdan dolayı bize bir vebal yoktur derler.”*

“هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ” *“Ümmîlere kendi içlerinden bir elçi gönderen O’dur.”*

Yine Hz. Peygamber *“نَحْنُ أُمَّةٌ أُمِّيُونَ، لَا نَحْسُبُ وَلَا نَكْتُبُ”* Biz ümmî bir toplumuz. Yazı ve hesap bilmeyiz.” buyurarak o günkü Arap toplumunun ümmîliğini vurgulamaktadır.²¹

Tarefe b. Abd (ö. 564[?]) ve Mütelemmis (ö. 569 veya 580) hakkında aktarılan, *“Sahîfetü’l-Mütelemmis”* şeklinde darbimesele konu olmuş ve Tarefe’nin öldürülmesi ile neticelendiği ifade edilen hadise, bu iki meşhur şairin okuryazar olmadıklarını göstermektedir.²² Bu hadise, içinde ne olduğunu bilmeyen bir yazıyı taşıyan kişi için kullanılan bir darbimesel olmuştur.²³

¹⁹ Ebû Manşûr Muhammed b. Ahmed Ezherî, *Tehzîbü’l-Lüğa* (Beyrut: Dârü İhyâi’t-Türâs el-Arabî, 2001), XV/56; Ebü’l-Faql Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Beyrut: Dârü Şâdir, 1993), XII/34; Ebû Kâsım Hüseyyin b. Muhammed Râgıb el-İsfhânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân* (Beyrut: Dârü’l-Kalem, 1412), 87; M. Suat Mertoğlu, “Ümmî”, *DİA* 42 (2012), 309.

²⁰ Muhammed el-Hafîb Accâc, *Sünnetin Tesbiti* (İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 2005), 281.

²¹ Ebû Abdillâh eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Kahire: Dârü’l-Hadîs, 1995), V/355 (6041).

²² Mufaddal ed-Dabbî, *Emsâlü’l-Arab* (Beyrut: Dârü ve Mektebetü’l-Hilâl, 1424), 122.

²³ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *eş-Şi’r ve’ş-Şu’arâ* (Kahire: Dârü’l-Hadîs, 2002), 649; Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ahmed Zevzenî, *Şerhu’l-*

Bazı kabilelerde Hz. Peygamberin gönderdiği mektupları okuyacak kimsenin bulunmamasından ve sayı saymayı dahi bilmeyen kişilerin çokluğundan bahsedilmektedir.²⁴ Bütün bu bilgiler bizlere o günkü Arap toplumunda okuryazarlık oranının düşük olduğunu göstermektedir. Binaenaleyh şairlerin arasında çokça okuryazar olduğu ve bu durumlarını gizledikleri iddiasının vakıya uygun olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ancak İslâm dininin gelişi ile adeta bir okuma yazma seferberliği başlatılmıştır. Okuma yazma eğitiminin şehirlerde verildiği ve kısa bir zaman sürecinde bu eğitimin tamamlanamayacağı muhakkaktır. Dil hatalarının özellikle şehirlerde hızla yayıldığı bu dönemde eğitim için şehirde kalan şair, elbette bu durumdan olumsuz yönde etkilenecektir. Gramer âlimleri, şahit şairleri, dili bozulmamış kişilerden almak konusunda gayret gösterdikleri için, şairin veya ravinin dilinin bozulduğuna dair en ufak bir şüphe duyduklarında ondan istişhâd konusunda çekindikleri bilinmektedir. Buna binaen okuma yazma eğitimi almış bir kişinin o eğitimini alana kadar şehirde bulunması, onun dilinin bozulmuş olması şüphesini doğuracağından dolayı, âlimler bu tür şairlere şüphe ile yanaşmış ve eleştirmişlerdir.

Âlimler sadece okuryazarlık değil, şairin veya ravinin dilinin bozulup bozulmadığını öğrenmek için kendilerince özel başka ölçütler de ortaya koymuşlardır. Mesela bazı âlimler, شَرِيكَانَا فِي هَوَازَهَا، “*Hevâzin ve Medain’deki ortaklarımız, bize bunları gönderiyor. Biz de bize geldiği gibi satıyoruz.*” ifadesine benzer lahn ile söylenmiş cümleyi, çöldeki bedevîye soruyorlar, bedevî bunu anlıyorsa onun, Arap dilinin bozulduğu bölgede kaldığına hükmediyorlardı. Böylece onun söz konusu bölgede kalmış olma durumu, dilinin bozulmuş olma ihtimalini doğuracağından dolayı, âlimler ondan rivayet almıyorlardı.²⁵ Ebû Amr b. Âlâ, Ebû Hayre’ye اِسْتَأْصَلَ اللّٰهُ عَرَفَاتِهِمْ “*İsta’sale Allahu arakâtihim/arakâtehüm.*” cümlesini

Mu’alâkâtî’s-Seb’ (Dârü İhyâi’t-Türâs el-Arabî, 2002), 79-80.

²⁴ M. Hanefi Palabıyık, “Cahiliye Dönemi ve İslam’ın İlk Yıllarında Okuma-Yazma Faaliyetleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (Haziran 2007), 41-42.

²⁵ Ebû Osmân Amr b. Baḥr Câhiz, *el-Beyân ve’t-Tebyîn* (Beyrut: Dârü ve Mektebetü’l-Hilâl, 2002), I/148.

nasıl telaffuz ettiğini sorar. Ebu Hayre, “*arakâtehum*” şeklinde fetha ile okuyunca, Ebû Amr ona, “*Senin de derin yumuşamış/Fesâhatini kaybetmişsin.*” der.²⁶

Ayrıca bedevî için okuma ve yazma ihtiyacının, hiçbir zaman öncelik arz etmediği bir gerçektir. Develerini veya koyunlarını otlatmak, sağmak, sulamak veya saymak için okuma yazmaya ihtiyacı olduğu söylenemez. Günümüz şartlarında bile teknoloji ve imkânlar ileri düzeyde olmasına rağmen, eğitim almadığı için kırsal kesimde okuma yazma bilmeyen vatandaşlarımızın bulunduğu ve Devlet kurumlarımızın bu eksikliği gidermek için alternatif eğitim hizmetleri sunduğu bilinmektedir.²⁷

Okuma yazma bildiği halde bunu gizleyen münferit kişiler, ümmî olmayanlardan istişhâd edilmediğini bildiklerinden dolayı, âlimler onlardan rivayette bulunsunlar diye ümmî olmadıklarını gizlemişlerdir. Zürrumme’nin (ö. 117/735), bu iddianın hareket noktasını teşkil eden kişi olduğu bilinmektedir. Okuma yazma bildiği halde bunu gizlediği ifade edilmiştir.²⁸ Fakat bu idianın odağında olan Zürrumme’nin kendisi bile şiiri ile çokça istişhâd edilen şairler arasında bulunmaktadır. Halîl b. Ahmed, temyiz konusuna onun şu beyti ile istişhâd eder:²⁹

وَمِيَّةٌ أَحْسَنُ النَّقْلَيْنِ خَدًّا ... وَسَالِفَةٌ وَأَحْسَنُهُمْ قَدًّا لَا

“*Meyye, insanlar ve cinler arasında yanakları, zülüfleri ve ensesi en güzel olanıdır.*” (Vafir).³⁰

Ayrıca okuryazarlık ile istişhâd arasındaki bu ilişkinin, İslâmî dönem şairleri için ortaya atıldığı görülmektedir. Câhiliyyûn ve muhadramûn arasında okuryazar olduğu halde şiiri ile istişhâd edilen

²⁶ Ebû'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Hasâiş* (el-Hey'etü'l-Mışriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kütüb, ts.), I/385; Tantâvî, *Neşetü'n-Nahv ve Târîhu Eşheri'n-Nuhât*, 77.

²⁷ Adil Türkoğlu - Sanem Uça, “Türkiye’de Halk Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 2/2 (Aralık 2011), 49-50.

²⁸ Ebû Ubeydillâh Merzûbânî, *el-Müveşşah fi Meâhizi'l-Ulemâ 'Ale's-Şu'arâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995), 212.

²⁹ el-Ferâhîdî Halîl b. Ahmed, *el-Cümel fi'n-Nahv*, 1995, 47.

³⁰ Ebû Hâris Gaylân b. Ukbe Zürrumme, *Dîvânü Şi'ri Zirrumme* (Cambridge: Matba'atü Külliyyeti Cambridge, 1919), 436.

ve bu yönüyle eleştirilmeyen şairlerin olduğu bilinmektedir. Bu durum, okuryazar şairlerin istişhâdda tercih edilmemesi hususunun, lahn ile alakalı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda câhiliyyûndan olan Adî b. Zeyd, okuma yazma bildiği halde yabancı etkisi altındaki Hîre’de yaşadığı için eleştirilmiş ancak okuryazarlığı açısından eleştirilmemiştir. Söz konusu şairin şiirleri ile istişhâd edildiği bilinmektedir: Sîbeveyhi mezkûr şairin şu beyti ile istişhâd etmektedir:³¹

أَرْوَاحٌ مُودَعٌ أَمْ بُكُورٌ ... أَنْتَ فَانظُرْ لِأَيِّ ذَلِكَ تَصِيرُ

“Vedalı bir akşam yolculuğu mu yoksa sabah mı? Sen bak bakalım hangisi ile gideceksin.” (Hafif).³²

Okuryazar olduğu halde bu yönü ile eleştirilmeyen ve kendisinden istişhâd edilen şairlerden biri de Ümeyye b. Ebi’s-Salt’tır. İbn Serrâc, *يُوشِكُ* “yûşikü” nakıs fiilinin haberinin fiil cümlesi olması durumunda, başına أَنْ “en” gelmemesinin cevazına, şairin şu beyti ile istişhâd eder:³³

يُوشِكُ مَنْ فَرَّ مِنْ مَنِيَّتِهِ ... فِي بَعْضِ عَرَائِهِ يُؤَافِقُهَا

“Ecelinden kaçan kişinin, gafler anlarında ona yakalanması muhtemeldir.” (Münserih).³⁴

Abdullah b. Revâha (ö. 8/629), Hz. Peygamberi şiirleri ile savunan Hazrec kabilesinden meşhur bir şairdir.³⁵ İyi bir okuryazar olduğu için Hz. Peygamberin onu kendisine özel kâtip tayin ettiği ifade edilmektedir.³⁶ Şairin bu yönü ile eleştirildiğine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Söz konusu şairin şiirleri ile istişhâd edildiği görülmektedir.

³¹ Ebû Bişr Amr b. Osman Sîbeveyhi, *el-Kitâb* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1988), I/140.

³² el-İbâdî Adî b. Zeyd, *Divânü Adî b. Zeyd el-İbâdî* (Bağdad: Şirketü Dâri'l-Cumhûriyye, 1965), 84.

³³ Ebû Bekir Muhammed b. es-Serî İbn Serrâc, *el-Uşûl fi'n-Naḥv* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), II/207.

³⁴ Ümeyye b. Ebi's-Salt, *Divânü Ümeyye b. Ebi's-Salt* (Beyrut: Dâru Şâdir, 1988), 172.

³⁵ İzzüddîn İbn Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe* (Dâri'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), III/235.

³⁶ Sargon Erdem - Hulusi Kılıç, “Abdullah b. Revâha”, *DİA* 1 (1998), 129.

Zeccâcî, ism-i fâilin fiil gibi amel etmesi konusunda Abdullah b. Revâha'nın şu beyti ile istişhâd eder:³⁷

بَدَا لِي أَنِّي لَسْتُ مُدْرِكٌ مَا مَضَى... وَلَا سَابِقًا شَيْئًا إِذَا كَانَ جَائِيًا

“Şunu anladım ki gerçekleşmiş olan şeye tekrar ulaşamam ve gelecek olan şeyden de kurtulmam.” (Tavîl).³⁸

3.2. İstişhâd İçin Sınır Belirlemenin Dilin Gelişimine Zararı

İstişhâd için belirli sınırlar çizilmesi, dilde donuklaşmaya sebep olup dile sonradan giren ve o dil için bir zenginlik sayılan kelimelerin dahi, lahn kabul edilmesine yol açtığı iddia edilmiş ve bu nedenle istişhâdın bu yöntemi eleştirilmiştir. İddia sahipleri tarafından hata olarak kabul edilen bu durumun sebebi olarak da yine söz konusu kişiler tarafından yanlış kabul edilen “*Dil sürekli değişir ve bu değişim olumsuz yöndedir.*” anlayışının, âlimler arasında hâkim olması gösterilmiştir.³⁹ Bu iddia, sözlük çalışmaları açısından kısmen kabul edilebilir. Ancak gramer çalışmaları açısından bu iddianın doğru olduğunu düşünmek mümkün görünmemektedir.

Sözlükler açısından bakıldığında, dile sonradan kelimeler girildiğinde, söz konusu dili konuşanlar o kelimeleri anlamış ve benimsemiş ise bunda herhangi bir sıkıntı olmayacağı açıktır. Zira Kur’ân-ı Kerim’de de Arapların benimseyip kullandıkları “*أَبْرِيْقُ*” *ebârîk=ibirik*”, gibi Arapça olmayan kelimeler mevcuttur.⁴⁰ Arap diline giren yabancı bir kelimenin bazı âlimlerce lahn kabul edildiği bir gerçektir. Ancak yabancı kelimeler de yabancı oldukları belirtilerek sözlüklere alınmıştır. Fakat toplumun diline henüz yerleşmemiş yabancı kelimeleri kullanan birisinin lahn yapıyor kabul edilmesi ise kelimelerin alınıp alınmaması meselesi değil, söz konusu şahsın yabancı toplumla ilişkisi nedeni ile dilinin değiştiği düşünüldüğünden dolaydır.

³⁷ Ebû Kâsım Abdurrahman Zeccâcî, *el-Cümelü'l-Kübrâ* (Cezayir: Col Karbonal, 1926), 96.

³⁸ Velîd Kassâb, *Dîvânü Abdillâh b. Revâha ve Dirâse fî Sîratihî ve Şi’rih* (Beyrut: Dârü'l-Ulûm, 1981), 166.

³⁹ Muhammed ‘İyd, *el-İstişhâd*, 195-196.

⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X/17.

Zamanla kelimeler anlam değişikliğine veya kaymasına uğrayabilir. Eski çağlardan beri bu durum, bir dil sorunu olarak görül-müş, anlamı değişime uğramış sözcükleri ve değişimin nedeni ile ilgili çalışmalar yapılmıştır.⁴¹ Mezkûr sorunu fark eden Müslüman dil âlimleri, bu problemin çözümü için çalışmalara başlamışlardır. Dinî metinlerin muhafazası gayesiyle başlamış bu çalışmalarda, söz konusu metinlerin doğduğu zamandaki kelimelerin anlamları kayıt altına alınmaz ve sonradan uğradıkları anlam kayması ve değişik-liği esas alınır, o zaman dinî hükümler de maksadının dışına çıkacaktır. Bu nedenle âlimlerin, sözcüklerin dinî metinlerin doğduğu süreçteki anlamlarını kayıt altına almaları ve sonraki süreçlerde kazandıkları anlamları lahn olarak görmeleri kadar doğal bir şey ol-masa gerektir.

Çizilen sınırların gramere zarar vermesi iddiasına gelince, bi-lindiği gibi gramer konuları sınırlı ve kıyaslanabilen konulardır.⁴² Değişiklik göstermez, onlarda artma ve eksilme olmaz. Hal Böyle iken, dış bir faktör ile bir dilin gramer kuralı değişiyor ise bu du-rumu, dile verilen bir zarar olarak görmek daha doğru olacaktır. Bu nedenle âlimlerin, gramerin bozulmadığı alanların tespiti bakımın-dan bölge ve zaman sınırlamasına gitmelerinin, gayet mantıklı ve yerinde bir adım olduğu anlaşılmaktadır.

Gramer konularının sabit olması göz ardı edilip gramerin de-ęişmesini de normal olarak kabul edersek, bu durumda az önce söz-cükler açısından ele aldığımız hata, bu sefer gramerde de karşımıza çıkacaktır. Yani söz konusu zaman ve mekânda konuşulan Arap di-linin aynı zaman zarfında ihtiva ettiği gramer kurallarına göre, kut-sal bir kitap olan Kur'ân-ı Kerîm indirilmiştir. Gramerde meydana gelecek bir değişiklik, Kur'an'ın indirildiği dönemdeki anlamının değişmesine sebep olacaktır. Zaten istişhâd materyallerinde sınırla-maya gidilmesinin sebeplerinden biri de o zamanki kuralları ve ke-limeleri tespit etmektir. Binaenaleyh âlimlerin dilde meydana gelen

⁴¹ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015), III/211.

⁴² Durmuş, "Nahiv", 303.

değişiklik dile zarar verir düşüncesinden ziyade, dinî metinlerin muhafazası için dönemin gramer kurallarını ve kelime anlamlarını tespit etme düşüncesinden hareket ettiklerini kabul etmek daha doğru olacaktır. Bunun bir delili de dil çalışmalarının Garîbü'l-Kur'ân gibi eserler ile başlamasıdır.

İstişhâd için çizilen sınırların, dilin veya şiirin bir kısmının kaybolmasına sebebiyet verdiği iddiasına gelince, öncelikle istişhâdın, şiir, hutbe veya darbı mesel gibi dil unsurlarını toplama eylemi olmadığını belirtmek gerekir. Mezkur işleri ele alan başka çalışmalar olmuştur. İstişhâd eylemi, o günkü Arapçanın gramerini tespit çalışmasında kullanılan bir metottur. Bu nedenle istişhâd için çizilen sınırların dilde bir kayba sebebiyet verdiği endişesinin yersiz olduğu söylenebilir.

3.3. Çizilen Sınırlar Dışında Şahit Alınmaması

Müvelledûn dönemi ve sonraki asırlarda fesâhatini koruyan şairler olduğu halde, istişhâd için çizilen sınırlar nedeniyle onlardan şahit alınmaması eleştirilmiştir. Bu durumun, fasih olan diğer şairlere haksızlık olduğu düşünülmüştür. Bu görüşte olanlar iddialarını bazı âlimlerin sözleri ile desteklemektedirler. Mesela İbn Kuteybe (ö. 276/889), *“Yüce Allah'ın ilim, şiir ve belâgatı bir zamana veya bir topluma tahsis ederek, diğer zaman ve toplumları mahrum bırakması söz konusu değildir. Aksine bütün zamanlar ve toplumlar bu konuda eşittir. Eski diye tabir edilen şey, kendi zamanında yeni sayılıyordu. Cerîr (ö. 110/728), Ahtal (ö. 92/710-711) ve Ferezdek kendi zamanlarında muhdes sayılıyorlardı. Ebû Amr b. Âlâ onlar için, 'Bu muhdesler öyle arttı ve güzelleşti ki nerdeyse onlardan da rivayet alacaktım.' diyordu. Aradan zaman geçince bunlar bize göre eski insanlar oldular. Onlardan sonra gelen Harîmî, Attâbi ve Hasan b. Hâni' gibiler de bizden sonrakiler için öyle sayılacak. Güzел söz söyleyen ve güzel bir eylemde bulunan herkesin sözünü ve fiilini kabul eder ve onu takdir ederiz. Yaşının küçük olması veya yeni olması değerini düşürmez. Aynı şekilde güzel sözü söyleyen kişinin, eskiden yaşaması veya makam sahibi olması onun sözüne değer katmaz.”* dediği gibi,⁴³

⁴³ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-Şu'arâ*, I/64.

İbn Abdirabbih (ö. 328/940) de “*Mantık çerçevesinde bakıldığında değerli olanın değerini kabul etmek gerek. Önce gelenin önceliği, onu üstün tutmadığı gibi sonra gelenin sonralığı da değerini düşürmez.*” demektedir.⁴⁴ Elbette bu ifadeler değerlidir. Ancak bu görüşleri, söz konusu kişilerin edebî yönüne hamletmek daha doğru olacaktır. Ayrıca ifade etmek gerekir ki, sözünde lahn bulunan bir kişinin, bütün sözlerinin yanlış olacağı iddiasında bulunulmadığı gibi, sözünde lahn bulunan birisinin edebî ve belîğ konuşamayacağı da herhangi bir âlim tarafından iddia edildiğine şahit olunmamıştır.

Aslında gramer âlimlerinin, istiḥâd sınırları dışında kalan fesâhat sahibi kişilere itibar etmediklerini söylemek yerine, onlara ihtiyaç duymadıklarını söylemek daha uygun olacaktır.⁴⁵ Zira fesâhatine güvenilen kişilerin yaygın olduğu bir dönemden gelen yüklü bir miras dururken, halkın genelinde lahnın yaygınlık kazandığı bir dönemde, fasih kişilerin ardına düşme gereği hissetmemişlerdir. Ebû Amr b. Âlâ'nın, muhdes şairler hakkında, “*Eğer şiirleri güzel ise kendilerinden önce de çokça güzel şiir söylenmiştir.*” diyerek, onlara ihtiyacı olmadığını ifade etmesi bunun en güzel delilidir.⁴⁶

3.4. Şairlerin Şiir Sanatını Meslek Edinmeleri ve Ekoller Arası Çekişmede Şiirlerin Tahrifi

Şairlerin, şiiri bir kazanç vesilesi haline getirmeleri ve âlimler arasında siyasi veya maddi emeller uğruna yapılan tartışmalarda galip gelme duygusunun, onları şiir uydurmaya sevk ettiği aktarılmaktadır.⁴⁷

Ekoller arasında, özellikle de Basra ve Kûfe ekolleri arasındaki ilmî mücadele, İbn Cinnî'nin “*Birbirlerini ayıplıyorlar, birbirlerine havada karada sığınacak yer bırakmıyorlardı.*”⁴⁸ sözünde ifade ettiği gibi

⁴⁴ Ebû Amr Şihâbuddîn İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-Ferîd* (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984), VI/238.

⁴⁵ Ebû'l-Faḍl Celâlüddîn Süyûtî, *el-Müzhir fi' Ullûmi'l-Lügati ve Envâ'ihâ* (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), II/399.

⁴⁶ Ebû Ali el-Hasenel-Ḳayrevânî İbn Reşîk, *el-'Umde fi Meḥâsini's-Şi'ri ve Âdâbih* (Dârü'l-Cil, 1981), I/90.

⁴⁷ Kemâlüddîn Enbârî, *el-İnşâf fi Mesâili'l-Hilâf Beyne'n-Naḥviyyine'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn* (el-Mektebetü'l-'Aşriyye, 2003), II/576; Muhammed 'İyd, *el-İstiḥâd*, 40.

⁴⁸ İbn Cinnî, *el-Ḥaşâiş*, III/315.

bazen çok şiddetli olabiliyordu. Bu durum şahitlerin bilerek çarpıtılmasına da sebep olabiliyordu. Ancak bu durumun cüzi bir miktarda olduğu bilinmekte olup genelleme yapılmaması gerektiği düşünülmektedir. Ekoller arası çekişmeye verilen meşhur örneklerden biri de Kisâi ile Sîbeveyhi arasında geçen ve “*Zenbûriyye*” meselesi olarak bilinen hadisedir.⁴⁹ Bu hadisede şahitler, şiirden ibaret değildir. Birkaç kişinin huzura gelip soruları cevaplama şeklinde cereyan eden bu olayda⁵⁰ şiirin uydurulmasından bahsetmenin anlamsız olacağı kanısındayız. Aksine bu tür çekişmelerin şiirlerin ve şairlerin daha hassas bir şekilde değerlendirilmesini sağladığı iddia edilmiştir.⁵¹ Neticede ihtilafli konularda şairi belli olmayan veya uydurulmuş rivayetlerin delil olarak kabul edilmediği bilinmektedir.⁵²

Kûfeliler, اللّٰهُمَّ “*Allahümme*” ifadesinin sonundaki “*mim*” harfinin يَا الله “*Yâ Allah*” ifadesindeki “*yâ*” dan bedel olduğunu kabul etmeyip يَا “*yâ*” ve مِّمَّ “*mim*” harflerinin birlikte kullanılabileceğini iddia ederek şu beyit ile istişhâd ederler:

وَمَا عَلَيْكَ أَنْ تُقُولِي كَلِمًا ... سَبَّحْتَ أَوْ صَلَّيْتَ يَا اللَّهُ مَا

“*Tesbih ettiğin ve dua ettiğin her zaman, ‘Ya Allahüme’ demene gerek yoktur.*” (Recez).⁵³

Ancak şairi belli olmayan bu şiir ile istişhâd edilemeyeceği ve şiirdeki bu kullanımın şiir zaruretine hamledilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁴

3.5. Sınırların Belirlenmesinde Irkçılık İddiası

Müvelled şairlerden istişhâd edilmediği ve mevâlîlerin dışlandığı şeklinde bir iddia doğrultusunda ırk ile dil arasında bir bağlantı

⁴⁹ Enbârî, *el-İnşâf fî Mesâilî'l-Hilâf Beyne'n-Naḥviyyîne'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, II/576; Ebû Muhammed Cemâlüddîn en-Naḥvî İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb 'an Kütübi'l-E'ârib* (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1985), I/121 vd.

⁵⁰ Enbârî, *el-İnşâf fî Mesâilî'l-Hilâf Beyne'n-Naḥviyyîne'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, II/576.

⁵¹ Muhammed 'Iyd, *el-İstişhâd*, 27.

⁵² Enbârî, *el-İnşâf fî Mesâilî'l-Hilâf Beyne'n-Naḥviyyîne'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, II/355,373; Ebû'l-Faḍl Celâlüddîn Süyûtî, *el-İktirâh fî Uşûli'n-Naḥv ve Cedeliḥ* (Dımaşk: Dârü'l-Beyrûtî, 2006), 59.

⁵³ Bağdâdî, *Hiżânetü'l-Edeb*, II/296; Enbârî, *el-İnşâf fî Mesâilî'l-Hilâf Beyne'n-Naḥviyyîne'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, I/280.

⁵⁴ Enbârî, *el-İnşâf fî Mesâilî'l-Hilâf Beyne'n-Naḥviyyîne'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, I/282.

kurularak, istiṣhâd edilirken ırkçılık yapıldığı öne sürülmüş ve gramer âlimleri bu yönleri ile eleştirilmiştir.⁵⁵

Müvelled şairler hakkında Câhiz'in şu sözü: "Müvelledin hata yapmayacağından emin olamayız. Zira o, Arapçayı sonradan öğrenmiştir."⁵⁶ ve âlimlerin, şairleri eleştirirken, "Zamanının çoğunu şehirde geçirmiş.", "Şehir onun dilini bozmuştur.",⁵⁷ "Bölgeye ait olmayan kelime kullanıyor."⁵⁸ ve "Dillerinde fasih olmayan kullanımlar var."⁵⁹ gibi sözlerle değerlendirme yapmaları, onların istiṣhâddaki temel ölçülerinin, şairin ırkı değil dilinin fesâhati olduğunu göstermektedir

Müvelledlerin ırkıdan dolayı şiirleriyle istiṣhâd edilmediği iddiasını çürüten bir diğer husus da aynı zamanda Arap olan hadarîlerden belirli dönemlerde istiṣhâd edilmemesidir.⁶⁰ Hadarîlerin şiirleriyle istiṣhâd edilmemesi onların ırkıyla alakalı değil dildeki fesâhatlerinin bozulması nedeniyle olduğu aşikârdır. Eğer ırk bazında düşünülseydi o zaman hadarîler de Arap ırkına mensup olduklarından dolayı, onların şiirleriyle de istiṣhâd edilmesi gerekcekti.

Sonuç

Yedinci yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren farklı dilleri konuşan toplumların, Arabistan yarımadasına akın etmeye başlaması ile birlikte dil hataları, Arap toplumunda hızla yayılmaya başlamış, bunun üzerine ilahi metinlerin dili olan Arapçanın gramer kurallarını kayıt altına alma çalışmaları başlamıştır. Onuncu yüzyılın ortalarına kadar yoğun bir şekilde devam eden çalışmalar neticesinde, aynı yüzyılın sonlarında gramer konularının tamamlandığı kabul edilmiştir.

⁵⁵ Muhammed 'İyd, *el-İstiṣhâd*, 256 vd.

⁵⁶ Ebû Osmân Amr b. Baḥr Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424), IV/348.

⁵⁷ İbn Serrâc, *el-Uşûl fi'n-Naḥv*, III/439; Merzûbânî, *el-Müveşşah*, 204, 221.

⁵⁸ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-Şu'arâ*, I/450.

⁵⁹ Ebû Huseyn Ahmed İbn Fâris, *es-Sâhibî fi Fıkhî'l-Lüğati'l-Arabiyyeti ve Mesâlihâ ve Süneni'l-Arabi fi Kelâmihâ*, 1997, 29.

⁶⁰ İbn Cinnî, *el-Haşâiş*, II/7.

Bir kelimenin vezin veya anlam kullanımının doğruluğunu ispatlamak amacıyla, fasih olduğu kabul edilmiş şiir veya nesir parçalarını söz konusu kullanım için örnek göstermekten ibaret olan istişhâd yöntemi, gramer çalışmalarında etkin bir şekilde kullanılmıştır.

Dini bir etkenle, Kur'an kelimelerinin anlamlarını açıklamak için kullanılmaya başlanan bu yöntemde, Kur'an, hadis, Arap şiiri ve Arap nesri istişhâd unsuru olarak kullanılmıştır. Şiirin gramer kuralının istişhâdında şahit olarak kullanılması için şairinin fasih olması şartı koşulmuş, bu bağlamda fesahat sınırları çizilmiştir. Zaman, mekân ve şairin bazı özellikleri bağlamında çizilen sınırların, genel kabul gördüğü anlaşılmıştır. Şiirin, diğer unsurlardan daha fazla kullanıldığı bu yöntemde, şahit olarak kullanılan şiirlerin seçim metodu, Arap diline zarar verdiği iddiasıyla eleştirilmiştir.

Gramer âlimlerinin okuryazar olan şairlerden istişhâd etmeleri eleştirilmiş bu durumun, çok sayıda şairin istişhâd sınırı dışında kalmasına sebep olduğu ve şairleri, okuryazar olduklarını gizlemeye yönelttiği iddia edilmiştir. Ancak dil âlimlerinin, şairlerin okuryazarlık durumunu şehir hayatında dilin bozulması bağlamında değerlendirdikleri bilinmektedir. Zira okuryazarlık ile istişhâd arasındaki bu ilişkinin, İslâmî dönem şairleri için ortaya atıldığı görülmüştür. Câhiliyyûn ve muhadramûn arasında okuryazar olduğu halde şiiri ile istişhâd edilen ve bu yönüyle eleştirilmeyen şairlerin olduğu bilinmektedir. Bu durum, okuryazar şairlerin istişhâdda tercih edilmemesi hususunun, dil hataları ile alakalı olduğunu göstermektedir.

İstişhâd için zaman ve mekân bağlamında sınır belirlenmesinin dile zarar verdiği ve bu durumun dilde kayıplara sebebiyet verdiği iddia edilmiştir. Fakat dilcilerin sınır belirlemedeki gayesi, dini metinlerin ortaya çıktığı zamanda söz konusu dilin gramer kurallarını tespit etmektir. Sonradan gramerde meydana gelecek bir değişimin esas alınması, dini metinlerin bağlamından uzaklaşmasına sebep olacaktır. Bu nedenle istişhâd için sınır belirlenmesinin uygun bir adım olduğunu kabul etmek daha doğru olacaktır.

İstîşhâd sınırları dışında da fasih şairlerin olduğu ve söz konusu şairlere itibar edilmemesinin bir haksızlık olduğu iddia edilmiştir. Oysa dil âlimleri, istîşhâd sınırları dışında kalan fesâhat sahibi şaire itibar etmedikleri için değil onlara ihtiyaç duymadıkları için onlardan istîşhâd etmemişlerdir. Zira fesâhatine güvenilen kişilerin yaygın olduğu bir dönemden gelen yüklü bir şiir mirası dururken, halkın genelinde dil hatalarının yaygınlık kazandığı bir dönemde, fasih kişilerin ardına düşmeye gerek olmadığı aşîkârdır.

Şiirin bir kazanç vesilesi haline getirilmesi ve ekoller arası çekişmenin, şiir uydurmaya sebep olduğu iddia edilmiş ve bu durumun dile zarar verdiği ifade edilmiştir. Bu iddianın doğru olduğu kabul edilse de şairi belli olmayan şiirin istîşhâdda ölçü alınmaması kuralının, bu durumun yol açacağı zarara engel olacağı düşünülmektedir.

Dördüncü tabaka şairlerinden istîşhâd edilmemesi, müvelled denilen sonradan Araplaşmış şairlerin dışlandığı şeklinde bir iddiaya sebep olmuş, ırk ile dil arasında bir bağlantı kurularak, istîşhâd edilirken ırkçılık yapıldığı iddia edilmiştir. Ancak istîşhâd sınırları belirlenirken dili doğru kullanmanın ölçü alınması ve belirli dönemlerde Araplardan da istîşhâd edilmemesi bu iddianın yersiz olduğunu göstermektedir.

Kaynaklar

Accâc, Muhammed el-Hatîb. *Sünnetin Tesbiti*. İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 2005.

Adî b. Zeyd, el-İbâdî. *Dîvânü Adî b. Zeyd el-İbâdî*. Bağdad: Şeriketü Dâri'l-Cumhûriyye, 1965.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî. *el-Müsned*. 8 Cilt. Kahire: Dâri'l-Ĥadîs, 1. Basım, 1995.

Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. 3 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 6. Basım, 2015.

Antere, Antere b. Şeddâd el-Absî. *Dîvânü Antere*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1964.

Bağdâdî, Abdulkadir. *Ĥizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübbâbi Lisâni'l-'Arab*. 13 Cilt.

- Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1997.
- Beyhâkî, Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr. *el-Beyân ve't-Tebyîn*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü ve Mektebetü'l-Hilâl, 2. Basım, 2002.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr. *Kitâbü'l-Hayevân*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Basım, 1424.
- Cevâd Ali. *el-Mufaşşal fî Târîhi'l-Arabi Kable'l-İslâm*. 20 Cilt. Dârü's-Sâkî, 4. Basım, 2001.
- Demir, İsmail. "İbn Mu'tî'nin Nahv'e Dair Görüş ve Tercihleri". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (Eylül 2015), 1-14.
- Durmuş, İsmail. "İstîşâd". *DİA* 23 (2001), 396-397.
- Durmuş, İsmail. "Nahiv". *DİA* 22 (2006), 300-306.
- Ebû Ubeyde, Ma'mer b. Müsennâ. *Mecâzü'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1961.
- Enbârî, Kemâluddîn. *el-İnşâf fî Mesâilî'l-Hilâf Beyne'n-Nahviyyine'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*. 2 Cilt. el-Mektebetü'l-Aşriyye, 2003.
- Erdem, Sargon - Kılıç, Hulusi. "Abdullah b. Revâha". *DİA* 1 (1998), 129-130.
- Eroğlu, Ali. "Şiirle İstîşad ve İstîşad Açısından Medarik". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (Haziran 1993), 326-328.
- Ezherî, Ebû Manşûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-Lüğa*. 15 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâs el-Arabî, 1. Basım, 2001.
- Fuat Sezgin. *Târîhü't-Türâs el-Arabî el-Ulümü'ş-Şer'iyye*. 4 Cilt. Riyad: Câmî'atü'l-İmâm Muhammed b. Suûd, 1991.
- Halîl b. Ahmed, el-Ferâhîdî. *el-Cümel fi'n-Nahv*, 1995.
- İbn Abdirabbih, Ebû Amr Şihâbuddîn. *el-İkdu'l-Ferîd*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1984.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman. *el-Haşâiş*. 3 Cilt. el-Hey'etü'l-Mişiyyetü'l-Âmmetü li'l-Kütüb, 4. Basım, ts.
- İbn Enbârî, Ebû Bekir. *Kitâbü İdâhi'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*. 2 Cilt. Dımaşk: Maṭbû'âtü Mecme'i'l-Lüğati'l-Arabiyye, 1971.
- İbn Esîr, İzzüddîn. *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*. 8 Cilt. Dârü'l-Kütübü'l-

- ‘İlmiyye, 1. Basım, 1994.
- İbn Fâris, Ebû Huseyn Ahmed. *es-Sâhibî fî Fıkhî'l-Lüğati'l-Arabîyyeti ve Mesâilihâ ve Süneni'l-Arabi fî Kelâmihâ*, 1997.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn en-Nahvî. *Muğni'l-Lebîb 'an Kü-tübi'l-E'ârîb*. Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1985.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*. 2 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2002.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Faḍl Muhammed b. Mukerrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dârü Şâdir, 1993.
- İbn Reşîk, Ebû Ali el-Hasanel-Ḳayrevânî. *el-'Umde fî Meḥâsini's-Şi'ri ve Âdâbih*. 2 Cilt. Dârü'l-Cil, 1981.
- İbn Serrâc, Ebû Bekir Muhammed b. es-Serî. *el-Uşûl fi'n-Nahv*. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Mertoğlu, M. Suat. “Ümmî”. *DİA* 42 (2012), 309-310.
- Merzûbânî, Ebû Ubeydillâh. *el-Müveşşah fî Meâhizi'l-Ulemâ 'Ale's-Şu'arâ*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1995.
- Mufaddal ed-Dabbî. *Emsâlü'l-Arab*. Beyrut: Dârü ve Mektebetü'l-Hilâl, 1. Basım, 1424.
- Muhammed 'İyd. *el-İstişhâd ve'l-İhticâcî'l-Luğa Rivayetu'l-Lüğative'l-İhticâcu bihâ fî Davi 'İlmi'l-Lüğati'l-Hadîs*. Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 3. Basım, 1988.
- Özbalıkcı, Mehmet Reşit. “Arap Dilinde İlk İstişhâd”. *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 369-383.
- Palabıyık, M. Hanefi. “Cahiliye Dönemi ve İslam'ın İlk Yıllarında Okuma-Yazma Faaliyetleri”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (Haziran 2007).
- Râgıb el-İsfhânî, Ebû Kâsım Hüseyyin b. Muhammed. *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1. Basım, 1412.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osman. *el-Kitâb*. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1988.
- Süyûtî, Ebü'l-Faḍl Celâlüddîn. *el-İktirâh fî Uşûli'n-Nahv ve Cedelih*. Dimaşk: Dârü'l-Beyrûtî, 2. Basım, 2006.
- Süyûtî, Ebü'l-Faḍl Celâlüddîn. *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. 4 Cilt. el-Hey'etü'l-

- Mışriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kütüb, 1974.
- Süyyûtî, Ebü'l-Faql Celâlüddîn. *el-Müzhir fi' Ulûmi'l-Lüğati ve Envâ'ihâ*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Tantâvî, Muhammed. *Neşetü'n-Nahv ve Târîhu Eşheri'n-Nuhât*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 2005.
- Tural, Hüseyin. "Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstîşhâd Meselesi". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (Haziran 1990), 67-79.
- Türkoğlu, Adil - Uça, Sanem. "Türkiye'de Halk Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri". *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 2/2 (Aralık 2011), 48-62.
- Ümeyye b. Ebî's-Salt. *Dîvânü Ümeyye b. Ebî's-Salt*. Beyrut: Dârü Şâdır, 1. Basım, 1988.
- Velîd Kassâb. *Dîvânü Abdillâh b. Revâha ve Dirâse fi Sîratihî ve Şi'rih*. Beyrut: Dârü'l-Ulûm, 1. Basım, 1981.
- Zeccâcî, Ebû Kâsım Abdurrahman. *el-Cümelü'l-Kübrâ*. Cezayir: Col Karbonal, 1926.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn. *el-Bürhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabîyye, 1. Basım, 1957.
- Zevzenî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ahmed. *Şerhu'l-Mu'alakâti's-Seb'*. Dârü İhyâi't-Türâs el-Arabî, 1. Basım, 2002.
- Zürümme, Ebû Hâris Gaylân b. Ukbe. *Dîvânü Şi'ri Zirrumme*. Cambridge: Maṭba'atü Külliyyeti Cambridge, 1919.

